

toda vse je presejal skozi svoj čudoviti temperament, skozi svojo inteligenco. Ta svet se zdi nerealen samo človeku, ki se vanj ne more poglobiti. S svojimi ostrimi satirami na nizke strasti ljudi, s svojimi gomazečimi, nedostojnimi, smehljajočimi se strahovi je Bosch natančno na sredi med srednjim in novim vekom. Imel je vero srednjega in veselo razumnost in borbenost novega veka.

In prav radi te borbenosti nam je na drug način včasih še bolj blizu — še bolj sodoben, kakor od njega vplivani veliki Pieter Brueghel. Nad tem primerom bi se lahko zamislili mnogi ljudje, ki vedno govorijo o »sodobnosti« kakšne umetnosti. Od Boschevih kakor tudi od Brueghelovih časov je preteklo šele nekaj nad tri sto let. Dá, časi so se od tedaj spremenili, a mnogi problemi so ostali prav eni in isti. Vsa teža Brueghelovih ljudi, vse strahote podzvesti, ki jih razkriva Bosch, vsa tema preteklih stoletij je živa — še dandanašnji. Če nekoliko natančneje študiramo njihovo okolico, opazimo, da sta velika Holandca v mnogočem naša — sodobnika. Mnogo bolj naša sodobnika ko mnogi ljudje, ki žive z nami in nimajo moči ne do lastne duševnosti ne do trde realnosti sveta, in zlasti ne duševne čistosti in poštenosti, kar je vse odlikovalo genija, kakršna sta bila Bosch in Brueghel.

MED KNJIGAMI IN DOGODKI

OB PETDESETLETNICI ANTONA MELIKA. Dandanes je prešlo vedno bolj v navado, da se izrazitim osebnostim iz javnega in kulturnega življenja ob njihovi petdesetletnici pišejo priložnostni članki. To je tem bolj opravičljivo, ker je vsak kulturni delavec kot petdesetletnik navadno na višku svoje tvornosti ter je tedaj najlažje podati živo podobo njegovega dela in prizadevanja, ki seveda ne more še biti docela objektivna, zlasti ker je namen takih vrstic navadno tudi izreči slavlencu vsaj skromno zunanje priznanje za do tedaj izvršeno delo.

Profesor Melik ni človek, ki bi mu bilo kaj za te vrste priznanja. Nasprotno, spada med redke izjeme, ki take stvari ne samo omalovažujejo, temveč naravnost odklanjajo, da ne rečem: sovražijo. Bilo mu je nedvomno všeč, da je letošnji novoletni dan, ko je dovršil svoje petdeseto leto, minul brez slik in slavonspevov. Moral pa bo oprostiti »Ljubljanskemu zvonu«, če bo v tem pogledu nekoliko prekršil molk ter posvetil nekaj stavkov njegovemu jubileju, že radi značilnega pomena, ki ga je imelo in ga še danes ima njegovo delo v slovenskem in jugoslovanskem kulturnem življenju.

Bil je namreč ravno »Ljubljanski zvon«, ki je v njem Melik kot mlad profesorski kandidat pričel svoje javno delo in je bil l. 1918 tudi sourednik revije. Kot duh, ki je po svoji naravi vedno živahno zvezan z vsem sodobnim dogajanjem, je že takrat začel drzno in s samostojno presojo pisati o problemih, ki so bili tedaj na dnevnem redu in ki so živo zadevali ravno naš narod. Vrsta njegovih esejev v »Zvonu« iz let 1918/1919 nam priča o tem: esejev o slovanskih narodnostnih problemih, o vprašanju narodno-mešanih ozemelj, o naši novi nacionalni državi in njenem narodu, »ki nastaja«, o našem notranje-političnem stanju, o našem narodnem osvobojenju in naši civilizaciji, o naših obmejnih sporih. V vseh teh njegovih izvajanjih stopajo drzno na dan mladi, samostojni, vseh tujih vplivov zavestno ali nezavestno osvobojeni pogledi na probleme slovenstva, jugoslovanstva in slovanstva.

Ime Antona Melika pa je bilo tedaj še neznano. Skrito je bilo za psevdonomom Anton Loboda. Njegovo pravo ime je postalo popularno brž ko je njegov nositelj stopil na praktična tla in v polnem razumevanju tedanjih potreb in z njemu lastno duševno gibčnostjo v naglici pripravil obsežne zemljepisne in zgodovinske preglede o Jugoslaviji in Jugoslovanih. Značilno za to njegovo delo je, da so ti pregledi še do danes skoraj edini te vrste ne samo pri Slovencih, temveč v vsej Jugoslaviji in da je še marsikdo vzlic zastarelosti prisiljen poseči po njih.

Leta 1927. je naša univerza poklicala Melika na geografsko stolico. Dotlej jo je zasedal Hrvat. Primernejšega delavca za to mesto Slovenci brez dvoma nismo imeli. Geografija je namreč široka, sintetična veda, ki ne zahteva v taki meri ozkega specialista, temveč gibčnega, na široko razgledanega duha. Od fizike in geologije, pa do politike in sociologije, povsod mora geograf, zlasti znanstveni geograf - iniciator, upreti svoj pogled, vse najrazličnejše prirodne in kulturne pojave na zemeljski površini mora — in more — edino on spraviti v medsebojni odnos. Melik je brž zastavil svoj plug v tej smeri. In če pregledamo njegovo delo v teh 13-ih letih njegovega univerzitetnega delovanja, vidimo, da se je znašel prav tako v podrobnih, čisto strokovnih geomorfoloških razpravah, kakor v aktualnih gospodarskih in socialnih študijah. Pri tem pa se ni enostransko zakopal ne v ene, ne v druge. Forsiral je sistematično geomorfološko proučitev slovenskega ozemlja: »Veseli smo geomorfoloških studij, kakor je Rakovčeva, ker na konkreten način obravnavajo geografske probleme naše zemlje. Zakaj razrešiti se dajo samo na osnovi intenzivnih studij za posamezna področja« je napisal v poročilu o Rakovčevi geomorfološki študiji za Ljubljansko kotlino (v Geografskem vestniku 1927). Na drugi strani pa je vedno zastopal mnenje, da je ena prvih in glavnih nalog slovenske geografije, da prouči gospodarske in socialne prilike naše zemlje. »Geografija je veda, ki ima svojo poglobljeno pozornost obrnjeno v sedanost; ugotovitev gospodarskega stanja prebivalstva neke pokrajine je tudi njena domena in geograf se ne sme izogibati priliki in potrebi, da po svojih močeh in s svojimi spoznanji tudi sam sodeluje pri reševanju postavljenih problemov« (V poročilu o Uratnikovi knjigi »Prebivalstvo in gospodarstvo Slovenije« v Geografskem vestniku 1929/1930).

V smislu takih pogledov je napisal tudi svojo »Slovenijo«, o kateri smo svoj čas tudi v »Zvonu« poročali. Ozkosrčni geografi, okosteneli v srednješolsko-geografskem duhu »deželopisja«, so deloma našli v tem Melikovem delu preveč. Preveč negeografskega. Pozabili so, da hoče knjiga živeti z zemljo in narodom, ki mu je posvečena. Če se oni zapirajo pred živo geografijo, je njihova stvar, produktivna in pozitivna zato njihova deželopisna geografija ni. Poglobljeno je, da človek, ki se zanima za našo zemljo in ljudi, ne najde v knjigi — premalo.

Široki pogled našega vodilnega geografa pa se tudi ni nikdar ustavil na mejah Slovenije. Vse njegovo delo je bilo že od početka vedno v tesni zvezi s problemi ostalega slovanskega juga. Pri svojih proučevanjih naših populacijskih problemov, možnosti naše notranje kolonizacije, našega gospodarskega stanja itd., je imel vedno pred očmi jugoslovansko državno celoto kot narodnostno in gospodarsko edino možni okvir za življenje slovenskega naroda. Če so mu posebno ozki duhovi tudi to zamerili, jim ni pomoči.

Pač pa je bil Melik vedno med onimi, ki so si želeli omejiti Slovenijo z visokim plotom tam, kjer je to v resnici potrebno in kjer je bilo ograj vedno premalo. To pomeni našo severno stran. Načelen nasprotnik enostranskega nemškega kulturnega vpliva pri nas, sovražnik slovensko govoreče in nemško pišočee nemške miselnosti pri nas, je seveda tudi marsikje naletel na neprijazen ali

nerazumevajoč obraz. Nenaklonjenost sumljivim obiskom nemških geografov — »znanstvenikov« pri nas in pomanjkanje tesnih stikov z njimi pa mu more služiti le v ponos. Bog ne daj, da bi se prikupil graškemu geografu-geopolitiku Maullu ali celovškemu Wutteju. Mnogo častneje je, da je z nazori prvega obračunaval svoj čas v »Zvonu«, drugi pa je obračunaval z njegovo sliko o Koroški v celovški »Carinthia«. Prav tako mu ni treba obžalovati, da trenutni vodja nemških geografov, avtor slovitega »Atlas des deutschen Lebensraumes« (obsegajočega seveda tudi vso Slovenijo in pol Hrvaške) berlinski profesor Norbert Krebs ob priliki svojih potovanj po naših krajih ni ravno iskal njegove družbe.

Dolgoletni predsednik Geografskega društva in dolgoletni urednik »Geografskega vestnika« pa je zdaj šele sredi svojega življenjskega dela. Neumorno se trudi za drugi, regionalni del svoje »Slovenije«. Razen tega pa daje dan za dnem svojemu delovnemu krogu in svojim učencem bogate iniciative za nadaljnja proučevanja prirodno, gospodarsko in socialnogeografskih problemov Slovenije in Jugoslavije. S te strani njegovo delo sicer ni tako neposredno vidno, a radi tega ni prav nič manjše vrednosti

S. I.

MARJA BORŠNIK - ŠKERLAK: AŠKERČ, Življenje in delo (Modra ptica 1939). Ne glede na vso bojazen, ki prešinja del naše javnosti pred slehernim svobodnim razmahom v misli ali v dejanju, nam je danes bolj ko kdaj koli prej potrebno gojiti spomin na tista svetla poglavja naše preteklosti, ki v tej ali oni obliki predstavljajo boj za gmočno in duševno svobodo našega človeka. Stavba naše literarne kulture je od temeljev do najvišjih slemen vzrasla iz tega boja, vse, kar je bilo trajnega vzdane vanjo od Trubarja do Cankarja in naših dni, je bilo v svojem najglobljem smislu izklesano v borbi naših velikih literarnih tvorcev z notranjo in zunanjo nesvobodo, ki je bila slej ko prej v obilni meri delež naše narodne usode. V tragični veličini se iz vrste teh največjih v dobi mladoslovenstva dvigata borbeni postavi Frana Levstika in Antona Aškerca, prvega v razdobju tvornega, drugega v razdobju propadajočega liberalizma na Slovenskem. V njuni življenjski usodi, v njunem delu in borbi se nam v otipljivi obliki ponazarjajo pozitivne in negativne strani liberalne kulture, kakor se je oblikovala v okviru malega, nesvobodnega naroda.

Mlajša slavistična generacija se je v svojih znanstvenih prizadevanjih že večkrat oddolžila spominu obeh. »Levstikov zbornik«, Slodnjakova izdaja Levstika in portreta obeh pesnikov v njegovem »Pregledu slovenskega slovstva« pričajo o tem. S posebno izčrpnostjo in znanstveno doganljivostjo pa je Aškerca v svoji delavnici razčlenila in osvetlila Boršnik-Škerlakova.

Prvi globlji vpogled v široko zasnovane priprave Boršnik-Škerlakove za študijo o Aškercu smo dobili že l. 1936., ko je izšla njena »Aškerčeva bibliografija«. Že tedaj je bilo mogoče domnevati, da utegne njeno sistematično znanstveno prizadevanje v doglednem času obroditi tehtno monografsko študijo velikega formata. Dve leti nato — predlanskim — je izšel kot disertacija njen »Razvoj in pomen Aškerčeve socialne miselnosti in socialne pesmi« s posrečeno analizo osrednje problematike Aškerčeve osebnosti. Ta disertacija se je hkrati že ovajala kot odlomek iz snujoče se monografije, ki je leto nato tudi izšla.

Naša literarna zgodovina se ne more ravno ponašati z obilico monografij, saj skoraj preseneča ugotovitev, da še čaka monografske obdelave večina klasikov našega novejšega slovstva, kakor Levstik, Stritar, Jurčič, Tavčar, Mencinger. Prvo veliko in za dolgo dobo edinstveno delo te vrste je bil Prijatelj »Kersnik«. Ob

njem smo si Prijateljovi učenci oblikovali prve pojme o značaju monografskega obdelovanja literarno zgodovinske snovi, hkratu pa se tudi kritično bistrili v spoznavanju metodične problematičnosti Prijateljevega vzorca. Zato se primerjava obeh monografij vsiljuje sama od sebe, zlasti še, ker obstoji med obema neka globlja notranja zveza: Prijateljev »Kersnik« obravnava razdobje mladoslovenskega liberalizma, ki je prav v Aškercu doživiljal svojo peripetijo in svoj razkroj. S tega vidika predstavlja torej »Aškerc« Boršnik-Škerlakove v časovnem in idejnem pogledu nadaljevanje in izpopolnitev Prijateljeve problematike o »Kersniku«. Tudi v »Aškercu« je namreč upoštevana doba, ponekod, n. pr. v zvezi z Aškercem urednikom celo prav izčrpno, povsod pa vsaj v takem obsegu, da so izvajanja o Aškercu načrtana v potrebni časovni okvir. Ob vzporejanju obeh monografij pa tu bide v oči velika metodična razlika med Prijateljem in Boršnikovo. Prijatelj je pisal monografijo dobe in ne Kersnikovo, ki je v monumentalni zasnovi potisnjen domala v ozadje, medtem ko se Boršnikova ni dala zavesti v kopičenje materiala, ki bi ne imel ožje zveze z Aškerčevim literarnim in idejnim razvojem ali z njegovo življenjsko usodo. Ne bi sicer trdil, da bi izvajanja v »Aškercu« tu in tam ne mogla biti bolj strnjena, nikjer pa se zopet človeku ne vsiljuje občutek, da bi šlo za nepotrebno digresijo od poglobitve pripovedne linije. V knjigi boš s težavo našel deset strani, ki bi Aškerc na njih ne bil imenovan, on je vseskozi pripovedovanju subjekt, najsi že v aktivnem ali v pasivnem smislu dogajanja. V tem pogledu študijo res v idealni meri odlikuje monografska osredotočenost snovi in prikazovanja, o čemer pri Prijatelju — če izhajamo iz nominalnega naslova — ne moremo govoriti.

Monografija vsebuje 13 poglavij; razmejitev poglavij in kvantitativna razporeditev danega prostora povsem ustreza: pet krajših začetnih poglavij obravnava Aškerca do »Balad in romanc«, nato se nam v štirih zajetnih, skoro polovico študije obsegajočih poglavjih prikazujejo 90a leta, to najusodnejše razdobje v Aškerčevem življenju, v njegovem miselnem in pesniškem snovanju, ki že zgodaj napoveduje razkroj in dobo propadanja, kateri so posvečena nadaljnja tri poglavja. Zadnje, 13. poglavje prinaša zaključno sintezo: Aškerčev pomen.

V naslavljanju poglavij pogrešam enotnega vidika, ki ga kršita dve poglavji: Od postaje do postaje in Prva leta v Ljubljani. Ken vsa ostala poglavja — razen prvega, ki pa mu je Mladost pač edino možen naslov — niso poimenovana po vnanje biografskih momentih, bi zaradi enotnosti tudi tukaj kazalo seči po oznako globlje. Prvo od imenovanih poglavij obravnava pesnikovo otepanje s krušnim poklicem do preloma z dogmo, drugo pa njegovo okorevanje v dogmatizem do preloma z mladino. Poimenovanje kako v sličnem smislu bi navezovalo na Dvojni poklic (2. pogl.) kakor tudi na naslova 7. (Med liberalizmom in socializmom) iz 11. poglavja (V borbi za prvenstvo).

Aškerčeva življenjska usoda je bila kljub neki človeški osamljenosti, ki je bila v večji ali manjši meri nenehoma njegov delež, nenavadno razgibana, bogata z vznemirjajočimi doživljaji, naravnost razsipna s pestrimi vtisi, ki jih je lovil kot popotnik, polna miselnih protislovij in erotičnih disonanc, v območju pesniškega ustvarjanja pa ena sama krčevita borba za oblast nad besedo in verzom. Boršnikova nam je to življenje zarisala psihološko in živo, ponekod skoraj beletristično nazorno, saj se nekatera mesta čitajo kot odlomki iz biografskega romana, povsod pa čutiš neko sugestivno toplino v prikazovanju, ki ti Aškerca tudi kot človeka bolj in bolj približuje. In prav to dela knjigo tako čitljivo, da je pač ne bodo odložili neprebrane tisti, ki zaradi nezadostnega poznavanja Ašker-

čevih del avtorice ne bodo mogli povsod dohajati. Teh pa je precej. Če namreč izznamemo Balade in romance, ki so doživele tri izdaje, in pa tiste Aškerčeve pesmi, ki so šle dvakrat med svet v Prijateljevi Aškerčevi čitanki in še v kakšnem izboru, je njegovo pesniško delo naši javnosti razmeroma malo znano. To je tudi razumljivo in v popolnem skladu z estetsko ceno, kakršno je Aškerčevim pesnim odmeril že Cankar, potem pa še številni kritiki za njim, med njimi zlasti Prijatelj. Med prvaki naše literature je Aškerc pač edinstven primer tako kričevega nesoglasja med kvantiteto produkcije in nje kvaliteto. Ali tu ne gre samo za pesem. Aškerčeva dela vsebujejo cel kompleks še vedno pekočih idejnih obračunov predvojne slovenske družbe, njegovo miselno iskanje je del našega idejnega razvoja, zapoznel odlomek slovenske renesanse, skratka — zanimiv kulturno zgodovinski dokument, ki je vreden naše pozornosti tudi na tistih straneh, ki nimajo artistske veljave. Zato bo monografija opravila zaslužno delo, ko bo opozarjala tudi na tistega malo znanega Aškerca izven območja balad in romanc.

Aškerčevo pesniško delo in njegov miselni razvoj je Boršnikova prepričevalno razčlenila. Opozoril bi zlasti na njeno analizo Aškerčevega baladnega ustvarjanja, ki sodi med najmočnejša mesta v knjigi, na poglavje o pesnikovem miselnem omahovanju med liberalizmom in socializmom, na uspešno osvetljavo vzrokov njegovega pesniškega propadanja, na izvajanja o vlogi erotike v Aškerčevem življenju in nje pomenu za njegov miselni razvoj. Zlasti s te strani nam je bil Aškerc doslej malo znan in nam je Boršnikova s tem bistveno izpopolnila njegov človeški lik. Tudi družbena pogojenost Aškerčevega individualizma je v študiji dovolj podčrtana, pri čemer sta avtorici dobro služila sociološki in psihološki vidik. Šele zdaj lahko tudi v polnem obsegu dojamemo vso tragiko Aškerčeve miselne borbe in razumemo tudi vzroke, zakaj se je morala ta borba kmalu po prvih osvobodilnih zamahih prevreči v bedno farso svobodnjakarske retorike.

Koncepcija monografije je izrazito razvojna: Aškerčeva borbeno ustvarjajoča osebnost se nam prikazuje kot svojevrsten življenjski proces, kot živa komponenta slovenskega družbenega dogajanja in ideološkega razvoja v danem zgodovinskem razdobju — in ne morda kot statična shema, sploščena v brezčasno abstraktnost, v kakršno so skušali neki naši idealizatorji sublimirati Gregorčiča. In prav po zaslugi tega razvojnega gledanja je Boršnikovi uspelo, da nam je tako živo predstavila Aškerca kot človeka, pesnika in borca. Kdaj bomo imeli njegove velike literarne sodobnike tako upodobljene pred seboj?

Spričo obsežne snovi je umevno, da sorazmerna obdelava vseh posameznih momentov dane problematike ni bila lahka stvar. Boršnikovi je to vobče prav dobro uspelo; pomanjkljivosti, ki jih tu ali tam opaziš, ne kvarijo celotnega vtisa in gredo deloma pač na račun hotenja, da bi bila knjiga kljub vseskozi znanstveni koncepciji vendarle prijetno pisana. To pa je ena pglavitnih vrlin pričujoče monografije, ki nam znova potrjuje, da se naše znanstveno pisanje zadnji čas s pridom otepa težke sape nemškega kabinetnega sloga.

Med pomanjkljivosti, ki sem jih omenil, bi štel predvsem dokaj skopo obravnavanje nekaterih formalnih značilnosti Aškerčevega pesništva. Tako bi si s strokovnega stališča vsekakor želeli kaj več slišati o Aškerčevem verzu. Nemogoče je sicer, da bi bila metrična in ritmična svojstva Aškerčevega pesniškega izraza v danem okviru izčrpno obdelana, vtis pa imam, da si Boršnikova tu v nekih stvareh ali sama ni bila čisto na jasnem ali pa se ji niso zdele vredne večje pozornosti. Tako mi je nerazumljivo, kako naj bi bil Aškerc »na koščke papirja ... zabeleževal ritmične (pravilno pač: metrične) vzorce« (str. 89). Metrična stran Aškerčevega verza bi se dala sploh mnogo eksaktnije obdelati, a videti je, da se

Boršnikova — razen pri oznaki Balad in romanc — ni opirala na statistično predelano gradivo, temveč se je zadovoljila z neko splošno karakteristiko. Daleč mi je misel, da bi nam statistična metoda v tej smeri odpirala bog ve kakšna razodetja, gotovo pa je, da daje takšen povsem induktiven poseg v dejstva vendarle najzanesljivejšo oporo v presoji. In rezultati? Kot primer navajam, da mi je pregled petih Aškerčevih pesniških zbirk (iz let 1890, 1896, 1900, 1904, 1910) pokazal naslednje: metrum s trozložno stopico šteje v prvi zbirki isto število pesmi kakor metrum z dvozložno stopico, kar ugotavlja tudi Boršnikova. Od druge zbirke dalje pa začne vse bolj prevladovati dvozložna stopica; poenostavljena številčna ponazoritev bi bila 1890 — 9 : 9, 1896 — 9 : 11, 1900 — 9 : 22, 1904 — 9 : 25 in 1910 — 9 : 42. Tendencia je torej prav izrazita, prevladuje pa slej ko prej — v menjajočem se sorazmerju — jamb nad trohejem, ki je v prvi zbirki razmeroma najkrepkeje zastopan. Spričo takšnih ugotovitev bi Boršnikova ob Baladah in romancah (1890) najbrž ne bila zapisala: Pesnikovi nesentimentalni naravi je najbližji poskočni daktil (str. 90). Mar postaja potemtakem pesnik od zbirke do zbirke sentimentalnejši, ko vse bolj opušča daktil? Dejstva nam govore, da gre opuščanje daktila sumljivo vzporedno z Aškerčevim pesniškim propadanjem, ki ga označuje ravno čedalje večja čustvena suša.

Podrobnejši formalni razbor bi sodil seveda v posebno študijo, nekateri izsledki takega raziskovanja pa bi se dali tudi v takšnem monografskem okviru s pridom porabiti. Tako bi bilo v zvezi z oznako Aškerčevega realizma gotovo zanimivo slišati, da najdemo največ nerimanih pesmi v Novih poezijah (1900), torej v dobi, ko je pesnik najbolj zavestno oblikoval v smislu realizma. Razlika naravnost bije v oči: medtem ko imata prvi dve zbirki v presenetljivem soglasju vsaka nekako enajstino nerimanih pesmi, se ta delež v Novih poezijah povzpne na skoraj šest desetlin. Tu nam številčno vzporejanje najzgovorneje ponazarja dalekosežnost Aškerčevega prizadevanja, da bi svoj pesniški izraz približal vsakdanji govorici.

Okolnost, da se snov v monografiji podaja v tako številnih in pogosto prav obsežnih citatih, nas opozarja na Prijateljevo šolo. Tu načeloma ni kaj oporekati, zakaj markanten citat je običajno res najboljši pripomoček za oznako dobe in pisca. Odločilne važnosti pa je v danem primeru vselej, v koliko je ekonomija takšne prakse smotrna in izbor teksta, ki se navaja, posrečen. V monografiji citiranje v splošnem brez dvoma poživlja podobo časa in ljudi, tu in tam pa ga je — v škodo preglednosti — gotovo preveč. Zlasti nekatera ideološkemu razboru dobe posvečena poglavja (n. pr. Mahnič in realizem, *Fin de siècle*) bi bila vsekakor jasneje izpadla, če bi se bila avtorica v citiranju bolj omejevala. Tako pa je videti, da so za izčrpno analizo preskopa, za sintezo, ki naj bi jo podajala, pa gotovo preobložena in prezamudna. Drugod pa nasprotno naletiš na mesta, kjer bi si ob kakšnem splošnem migljaju pač marsikdo želel ponazoritve s citati. Za primer navajam, da bi se v *Fin de siècle* Cankarjev junak tiste dobe dal brez škode predstaviti tudi brez citatov, medtem ko bi »poplave besa in natolcevanj« (str. 358), ki jih je bil Aškerc deležen od strani svojih nasprotnikov, res lahko bile predočene z nekaj konkretnimi navedbami. Značaj teh napadov bi se nam najbolje izpričal, če bi n. pr. čitali, da so se pesniku dajali takile pridevki: Hribarjev »Hofdichter«, heretični priganjač, Hribarjev kanclist višjega činovnega razreda, dični užitkar verskega zaklada, kronist razcapanih predikantov, literarno ozadje magistratovo, generalfeldmaršal slovenske »Svobodne Misli« (vse iz Slovenca 1906, 1907, 1908).

Za drobnimi pomanjkljivostmi, ki jih zaslediš tu ali tam, ne mislim paberkovati, na neko vrzel v Aškercu bi pa vendarle še opozoril. Gre za vprašanje

tiste »diplomacije« (str. 130), ki je Aškerca še pet let po prelomu z dogmo zadrževala, da ni »izpregel« in si poiskal drugo službo. Boršnikova je gotovo na pravi sledi, ko domneva, da je »na dnu nekje . . . tlel v njem (sc. v Aškercu) plah dvom«. Sprejemljiva je tudi njena razlaga, da predstavlja pesnikova srdita borbenost le nekakšno hiperkompenzacijo tega dvoma. Škoda le, da Boršnikova ni pokazala vzrokov te Aškerčeve notranje šibkosti. Filozofska skepsa to pač ni bila. Vprašanje, ki sega v sam življenjski živec Aškerčevega miselnega razvoja, ostaja torej slej ko prej nerešeno. Ali je tudi nerešljivo?

Tretje desetletje še že izteka, odkar je umolknil »heretični priganjač«, pesnik in upornik, ki je vsem uspavajočim silam nakljub potegnil Matjažev meč svoje pogumne misli do kraja, ne da bi vzdramil speče trume, ki niso bile z njim — osamljenim borcem. Težki tisočaki so se šteli brumnim čuvarjem ljudske ponižnosti v odkup tega predrznega poskusa; račune je moral plačati pesnikov rod — kakor v očitno potrdilo njegove življenjske borbe, ki je danes bliže našemu razumevanju kakor kdaj koli prej. Danes gledamo namreč na to borbo s kritičnim priznanjem in v luči novih spoznanj, ki nas je z njimi obogatila odlična monografija Boršnik-Škerlakove.

Boris Merhar

JOŽE BORKO: OSVOBOJENO GLEDALIŠČE. Spričo pomanjkanja strokovne literature, ki bi razpravljala o problemih sodobnega teatra, moramo načelno pozdraviti vsako studijo, posvečeno teatrskim zadevam. Med peščico, ki se pri nas ukvarja s problemi modernega teatra, je imel Jože Borko toliko poguma, da je izdal samostojno študijo v posebni, 80 strani obsegajoči knjigi, opremljeni z nekaj ilustracijami slovenskega in tujega gledališča. Knjiga, ki ji je napisal uvod stari pokrovitelj vseh mladostnih gledaliških prizadevanj, Milan Skrbinšek, razpravlja najprej o prostoru: naturalističnih, slikanih kulis, ki hočejo gledalca pretentati, da gre za resnično pokrajino, resničen gozd, resničen interieur, moderni teater več ne prenese, ker ne skriva naivno, da je to, kar je, namreč — teater; to poglavje govori o znanih prizadevanjih avangardističnega gledališča, da se skonstruira razgiban prostor, tridimenzionalen, ki omogoča svobodno gibanje tridimenzionalnega igralčevega telesa; dalje razpravlja o skrivnostnem dopolnjevanju reflektorske svetlobe, barvne osvetlitve in prostorskih dimenzij itd. Drugo poglavje je posvečeno igralcu: igralska osebnost, igralski skup ali kolektiv, gesta, vloga besednega in mimičnega izraza, nasveti diletantskim odrom, ki imajo samo povprečne igralce, med vsem tem pa so nanizani aforizmi in citati o problemih sodobnega igrilstva. Zadnje poglavje govori o problemu predstave, vlogi režiserja, o mejah ljudske igre, o pripravi, tehničnih in umetniških, za vprizoritev itd.

Knjiga je na vsak način pozitiven poskus, ki naj pomaga razčistiti nekatere, pri nas še nejasne pojme in predsodke o gledališki umetnosti. Prav hude pomisleke pa imam glede metode pisanja. Uvodoma se avtor obrača prav za prav na diletantskega režiserja in mu skuša na poljuden, simpatičen in razumljiv način približati probleme avangardističnega gledališča, osvoboditi ga raznih predsodkov o naivni naturalistični sceni in ga prepričati, da diletantski oder s skromnimi sredstvi mnogo laže vrši svojo nalogo, če sledi principom osvobojenega gledališča, ki postavlja novo sceno, ki je učinkovitejša in, kar je posebno važno, tudi cenejša od psevdonaturalistične. Vendar kasneje ta poučni, mirni, poljudno kramljajoči ton izgine sredi sentenc in domislekov, ki spadajo v docela teoretično studijo in ne v razpravo, ki je, po vsem videzu sodeč, namenjena laiku. Da je avtor ves čas raz-

pravljaj v tonu prvih strani, bi knjiga imela veliko večji pomen: bila bi razumljivejša in bi tudi laže dosegla svoj smoter, namreč reformo slovenskega amaterskega odra. V tej obliki pa je knjiga neprečiščena znes včasih kar blestečih, esejističnih prebliskov, nabranih deloma po tuji, predvsem češki teatrski literaturi, in strani docela poučnega značaja. Moti, naj povem mimogrede, tudi napačna interpunkcija, stalna raba napačne oblike oderski namesto odrski, vstvariti namesto ustvariti, pogoste stilistične, slovnične in tiskarske napake. Vse to, na žalost, nekoliko zmanjšuje serioznost te zelo potrebne knjige.

Vladimir Pavšič

GUGLIELMO FERRERO. Morda ni bil noben trenutek primernejši za izdajo antologije italijanskega zgodovinarja in filozofa Guglielma Ferrera, kakor je bilo lansko leto, ko je dalmatinski rojak Bogdan Radica objavil v Švici svoje razgovore s Ferrerom in izbor odlomkov iz njegovega dela.* Zakaj leto 1939 je z novo evropsko vojno potrdilo nekatere napovedi in slutnje tega, v našem času nekam osamljenega misleca, ki daleč od svojih toskanskih tal, v zatišju Rousseaujeve Ženeve, opazuje katastrofalni razvoj evropske civilizacije. Če se pred zamračenimi obzorji sedanosti zopet navajajo zgodovinske prognoze pruskega konservativca Oswalda Spenglerja, pisca pred dvajsetimi leti mnogo omenjanega dela »Untergang des Abendlandes«, ne bi smeli pozabiti Italijana Ferrera, ki je že pred Spenglerjem ugotovil bolezenski razvoj evropske kulture, njen nevarni nagib v propad.

Bogdan Radica, eden najbolj razgledanih esejistov in publicistov Jugoslavije, je bil po svojih osebnih in rodbinskih stikih prav posebno poklican, da postane posredovalec med Ferrerom in širšim čitateljskim krogom. Ferrerovi spisi so izšli bodisi v italijanskem, bodisi v francoskem izvirniku in čeprav obstoje nekateri italijanski prevodi francoskih spisov, so vendar v celoti najbolj pregledni onemu, ki lahko zasleduje delo ženevskega profesorja zgodovine v obeh romanskih jezikih. To delo ne obsega samo zgodovinskih in filozofskih traktatov, marveč tudi priložnostne članke in eseje ter nekaj idejno obilno podprtih leposlovnih spisov, kakor sta n. pr. cikla romana »La Terza Roma« in »Gli ultimi Barbari«. Vzlic dostopnosti Ferrerovih idej so njegove filozofske in zgodovinske koncepcije v izvorni formulaciji zlasti še pri nas manj znane, kakor bi bile vredne po teži svojih argumentov in žgoči aktualnosti svojih napovedi. Morda bodo prav »Colloqui« Bogdana Radice s posrečenim izborom iz Ferrerovih spisov pripomogli k večjemu umevanju Ferrerovih nazorov. Sredi današnje mrzlične negotovosti, ob rastočem razvrednotevanju vrednot, v enem najtežjih zapletljajev, kar jih pozna zgodovina zahodne civilizacije, so nazori Guglielma Ferrera nemara samo eden izmed mnogih krikov v somraku sveta, pred prepadi zgodovinske usode. Lahko da stojita za tem krikom ostrejši vid in genialnejša misel kakor pri drugih mislecih, vzlic temu ostaja »Ferrerov pozitivizem«, kakor označuje Radica miselnost avtorja dela »La Rovina della Civiltà Antica«, samo eden izmed mogočih načinov doumevanja in razlage velike civilizacijske krize. Ferrerova močna osebnost in zvesta doslednost koncepciji, ki jo je razvil še v letih, ko se je zdela sedanja kriza zgolj strašilo črno gledno nastrojenih filozofov in pesnikov, mu dajeta pravico, da zahteva za svoje delo večjo pozornost, kakor jo lahko pričakuje kdo drug iz njegovega svetovnonazorskega kroga.

V uvodu svojih Razgovorov je Bogdan Radica plastično orisal človeški in miselni profil Guglielma Ferrera. »V tem krvavem in pretečem zatonu«, piše na

* Bogdan Raditza, *Colloqui con Guglielmo Ferrero. Seguiti dalle Grandi Pagine*. Nuove Edizioni Capolago, 1939, str. 424.

strani 8, »ko vse propada in se ruši v brezno popolne ideološke, duhovne, нравne, umstvene, politične, gospodarske in socialne anarhije, kaže postava tega asketa, filozofa, zgodovinarja in oznanjevalca naše Apokalipse, znake najznačilnejšega pričevanja naših dni. In čeprav ni hotel nikdar verovati v Carlylove »Heroje« in v Emersonove »Reprezentativne ljudi«, se mi zdi, da predstavlja Guglielmo Ferrero ob tragičnem in mučnem prizoru evropskega somraka v najizrazitejši in najpopolnejši obliki duha, ki v njegovi lastni drami najbolj pooseblja vso dramo evropskega življenja in mišljenja«. »On je stvaritelj neizmerne števila definicij in izrazov, ki so dandanes skupna last ne samo intelektualne aristokracije naših dni, marveč vsakega Evropeca povprečne kulture. Njegove razčlenbe in njegove diagnoze, njegove vivisekcije, ki jih izvaja veliki kirurg v drami Evrope, prodirajo prav do jedra naše krize, odkrivajo sleherno njeno prvino in jo označujejo s sklepi, ki so izredno jasni in zgoščeni.« Radica občuduje v Ferreru »veliko idealno in moralno edinstvo misli in akcije« in vidi v njem »zadnjega še živečega predstavitelja veličine in propadanja devetnajstega stoletja«. Temu stoletju je dal prav Ferrero pravilno časovno mero: začelo se je leta 1814 in končalo leta 1914. Kot izrazit sodobnik epohe evropskega liberalizma je umel »združiti v sebi eno najbolj obsežnejših in najpopolnejših izkustev v vsej literaturi in filozofiji«. Zgodovina je v Ferrerovih očeh »aplikacija spoznanja, pridobljenega v tragediji sedanosti, na zgodovinska dejstva preteklosti«. »Pokolenje, ki je doživelo in preizkusilo propad vrednot in načel, na katerih je slonel neki določeni red idej in življenjske resničnosti, bo mnogo lažje razumelo podobno krizo v zgodovini preteklosti, kakor pa pokolenje zgodovinarjev, ki je proučevalo dobe vojn in revolucij v mirnem času, v dneh tišine in lahkotnega življenja.«

Tako razlaga Guglielmo Ferrero propad prejšnjih civilizacij z nalikami iz sedanosti in današnje krize z nalikami iz preteklosti. Vsekako so take nalike samo pomožno sredstvo, saj zgodovinski procesi ne podlegajo mehaničnim zakonom, marveč so relativni glede na dobo in okolje. V svojem spisu »Rovina della Civiltà Antica« primerja Ferrero tretje in dvajseto stoletje kot dva trenutka evropske zgodovine, ko se je pokazalo nedostajanje in propad starih avtoritativnih načel, medtem ko nista bila ne rimski imperij in naša sedanja civilizacija sposobna, da bi ustvarila nova načela in utemeljila novo podlago, ki naj bi na nji nastal nov red, nova moralna in politična disciplina. Rimski imperij je izhiral v neuspelem poskusu, da pomiri med seboj monarhično in republikansko načelo, sodobna civilizacija pa po Ferreru umira zategadelj, ker ne more spraviti v sklad kvalitativnega in kvantitativnega načela.

Prav to dramatično, v tragiko civilizacije in njenega reda se stopnjujoče nasprotje med načelom kakovosti in količine tvori, kakor poudarja tudi Radica, jedro vsega Ferrerovega mišljenja. Iz usodne razpoke v temeljih današnjega časa izvaja Ferrero neizogibnost tega, kar napoveduje že toliko let, še izza časa, ko se je zdelo, da so vsi temelji današnjega reda trdni: »morte di nostra civiltà«.

V Razgovorih z Bogdanom Radico, ki prikazujejo z izredno jasnostjo razvoj Ferrerovega mišljenja, se ta pesimistični filozof evropskega liberalizma vedno znova vrača k domnevemu jedru vse sodobne krize. V svoji prvi knjigi »L'Europa Giovane«, tej »predhodnici velikih političnih, socialnih in psiholoških reportaž, kakor so sedaj močno v modi« (Radica), že ločuje mlade in stare evropske narode. V nji so zbrani med drugim Ferrerovi vtisi iz Rusije, predvsem iz Moskve, kjer je takrat še mladi italijanski doktor obiskal tudi Tolstoja. V obravnavani antologiji Bogdana Rodice so ponatisnjene iz te knjige prav tiste strani, ki pod patetičnim naslovom »La città santa e la filosofia mistica della morte« razglabljajo rusko

religioznost in posebej še ruski odnos do smrti. V tem pogledu sta posebno značilni poglavji »L' Eutanasia« in »Meditazione sul dolore e sulla morte«. Proučevanje razvoja pravnih institucij, ki se mu je bil posvetil izprva, ga je napotilo k zgodovini človeških institucij, običajev in nravi sploh, in ko je spoznal, da ni mogoče razumeti prava brez zveze z vsem ostalim socialnim, gospodarskim in kulturnim redom, je odveslal na široko gladino zgodovine. Že prvotna primerjava med kazenskimi sestavi raznih dob mu je vzbudila misel na neke civilizacijske naliike, ki ustrezajo dviganju in padanju civilizacij in njihovih sestavov. V spisu »Grandezza e Decadenza di Roma« je Ferrero odkril presenetljivo dejstvo, da so antični pisatelji označevali za »pokvarjenost« to, v čemer vidimo mi »napredek«. Salustius, Titus Livius, Horatius, Vergilius, Cicerone so odkrivali »pokvarjenost« prav v tistih spremembah, ki je zbog njih Rim rastel in se bogatil: v razvoju poljedelstva, industrije, trgovine, intelektualne kulture, v povečevanju zahtev posameznih družbenih razredov in v poviševanju splošnega »življenjskega standarda«. Drugo odkritje je njegova presoja Cezarja, ki se močno razločuje od pojmovanja avtorjev, katerim je Cezar poosebljenje diktatorskega duha. Po velikem uspehu spisa »Grandezza e Decadenza di Roma« je izdal Ferrero knjigo »Fra i due Mondi«, ki nas že postavlja v žgoče središče njegove filozofije in razgovor o tej knjigi je skoraj docela posvečen vprašanju kvalitativne in kvantitativne kulture. Količinsko načelo potiska sodobno civilizacijo v neomejenost, ki pomeni, kadar gre za ljudi in njih vrednote, vedno večjo estetsko, moralno in umstveno anarhijo. »Ljudje ne morejo živeti v skupnosti«, pravi Ferrero, »če se ne ujemajo vsaj v nekaterih bistvenih vprašanjih: to je lepo, to grdo; to dobro, to zlo; to resnično, to lažljivo. Toda civilizacija, ki hoče neomejeno in kar moči naglo povišati moč in bogastvo, ne more zagotoviti ljudem tega minima gotovosti, ker že po naravi nasprotuje prvotnim, preveč stalnim definicijam, ki ne smejo biti ne natančne in ne jasne...«

Knjiga »Fra i due Mondi«, ki je bila spisana v obliki diskusije med popotniki raznih narodov, zbranimi na oceanskem parniku, je vzbudila ob svojem času (izšla je leta 1913) ostro kritiko. Izpodbudila je tudi nekatere navdušence, da so ustanovili posebne klube in v njih stalno pretresali vprašanja, ki jih je sprožil Ferrero v tem svojem najosebnejšem spisu o problemih kvalitativne civilizacije. Zanimive poglede razvija Ferrero v šestem poglavju Razgovorov, kjer se dotika svoje življenjske filozofije in govori o tragediji »občutljive in plemenite npravne zavesti, ki prihaja prvič navzkriž s krivico, hinavstvom in lažmi družbe«. Razglabljanju vprašanj, ki mučijo občutljivega posameznika v propadajoči družbi, problemu civilizacije in barbarstva kot takemu, je posvetil Ferrero svoje pripovedne spise v ciklih »La Terza Roma« in »Gli ultimi Barbari«. Ni nezanimivo, da prihaja Ferrero k isti življenjski filozofiji, ki jo je razodel Prešeren v verzu »Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi...« Ferrero pravi: »Človek je jetnik in življenje je neke vrste ječa, s katere oken ne vidi drugega kakor omejeno obzorje; toda človek ve, da se onkraj omejenega obzorja razprostira neskončnost, ki je ne more spoznati. Odtod vse muke človeškega življenja. Človek si neugnano zastavlja vprašanja, ki jih ne more rešiti in ve, da se ne bo mogel nikdar sprijazniti s svojo ignoranco, a je tudi ne bo mogel nikdar premagati. Odtod torej človekove muke: vedno stremi po pravičnosti, ki je ne more nikdar doseči, a se tudi nikdar vdati misli, da bi živel brez nje. Vedno ima strah in vendar hoče imeti pogum; je hudoben, a hoče biti dober; je omejeno bitje in vendar ima neugasljivo željo po neskončnosti«.

Vse ideje, ki jih razvija Guglielmo Ferrero v svojih spisih, vse spoznave, do katerih se je dokopal ne samo z naporom intelekta, marveč tudi z mukami tega,

kar imenujemo srce, imajo neizbrisni pečat Ferrerove osebnosti in očitno znamenje osebnega doživetja. Lahko bi rekli, da je vse Ferrerovo delo velik monolog samotarja, ki doživlja z vsem svojim bitjem tragedijo našega časa. Njegov občutljivi duh je zaznaval valove bodočih viharjev, še preden so se pojavili nad obstoječimi družbenimi sestavi. Vse delo je enotno in zaključeno v svojih filozofskih, socioloških in zgodovinskih osnovah, na njem leži podobna senca melanholije, kakor na delu antičnih filozofov in pesnikov, ki so doživljali propad vsega, s čimer so se čutili spojene.

Ali bo latinski duh zopet našel formo, ki bo omogočila nove idejne temelje? To je zadnje veliko stremljenje fašističnega režima v Italiji. Ali pa dozoreva ta forma kje na široki ploskvi Evrazije? Nemara vznikajo bodoče forme kje drugje? V metežu, ki se čedalje bolj razvija okrog nas, pač ni mogoče jasno dogledati obrisov prihajajočega sveta.

Vsekako so Ferrerovi pogledi samo prispevek k sodobni problematiki. Njegova ideja o kvalitativni in kvantitativni civilizaciji je vredna najširše pozornosti zlasti na estetskem, moralnem, političnem in kulturnem področju. Ponavljajo jo tudi mnogi drugi, na pr. fiziolog Alexis Carrel v svoji podnetni knjigi »L'homme, cet inconnu«. »Le Grandi Pagine di Guglielmo Ferrero« v izboru Bogdana Radice pa ostanejo še dolgo izpodbudno berilo italijansko čitajočih intelektualcev.

B. Borko

CVETKO ZAGORSKI: BOG UMIRA. Najprej: Cvetko Zagorski ni romantičen psevdonim, marveč resnično vsakdanje ime. To zaradi tega, da ne bi mislili: ime izdaja poezijo. Romantika, zvonkljanje besed, poetične pokrajine, daleč od resničnega življenja. Res je prav nasprotno. Mnogo življenja, resničnega, vsakdanjega, s ceste, mrtvašnice, kjer se vrši obdukcija umorjenega telesa, sodnije, kjer sodijo nesrečnim ljudem, ječe, kjer gine mlad človek, redakcije, kjer se stekajo v vrstice tipkajočega stroja nesreče in komedije vsega sveta. Kolporterji na ulici, vojna v Španiji, kriki, beda, dež, ki pada na opolzki tlak.

Kolporterji kričijo,
rdeče črke kričijo:
»Barcelona je padla!«
»Ljudje so vzklikali zmagovalcu,
ki je vjahal prvi,
predrli so vojaške kordone,
poljubljali konjem vojakov nozdrvi,
metali rože na kanone...«

Haha, no passaramos?
Heil, eviva, passaramos, passaramos
po krvi,
po kosteh,
po mrtvih ljudeh
passaramos, passaramos!

Umiranje Boga? Zakaj je prav za prav dobila knjiga tak naslov? Ne, umiranje Boga ne čutiš v tej liriki. Najmočnejša je impresivna, socialna, objektivizirana lirika, daleč za njo pa slabotno zveni erotična, refleksivna; pesem, ki je dala knjigi naslov: »Bog umira« je docela medla in izrazno šibka. Neizživljena, mladostna erotika, ki hrepeni, ne po določeni ženski, temveč po ženskem telesu sploh, daje ozadje dvem, trem, sicer iskrenim, a izrazno zelo siromašnim pesmim. Očitna je na drugi strani težnja za moškim, stvarnim, rajši sarkastičnim kot sentimentalnim izrazom. V tem prižadevanju mladih poetov, ki je na vsak način docela v skladu z modernim občutjem sveta, je vendarle precej afektacije, ki včasih docela po nepotrebnem prežene subtilnejša čustva in subtilnejši izraz. Zbirka je opremljena z linorezi mladega slikarja Lojzeta Šušmelja.

Vladimir Pavšič

RAZGOVOR S PROFESORJEM KIDRIČEM

ANTON OCVIRK

Profesor Francè Kidrič, najpomembnejši raziskovalec starejše slovenske literarne preteklosti, avtor monumentalne »Zgodovine slovenskega slovstva«, najvestnejši Prešernov biograf in pisec dolge vrste dovršenih znanstvenih monografij in razprav, obhaja svojo šestdesetletnico. Ob tej priliki se mi je zdelo važno, zbrati v obliki razgovora njegove spomine, razjasniti pot njegovega znanstvenega razvoja, pokazati, kako se je oblikovalo in dograjalo njegovo literarnozgodovinsko delo, kakšen je njegov odnos do lastnih dognanj in kakšne načrte snuje ob svojem jubileju za bodočnost.

Profesor Kidrič stanuje v drugem nadstropju velike, nove stavbe v Komenskega ulici tik učiteljišča in Resljeve ceste, v okraju, ki se po svoji zunanosti bolj in bolj odmika od preteklosti in rase v moderno Ljubljano. Tu si je uredil stanovanje tako, da v njem lahko nemoteno in udobno dela. Na koncu predsobe stopiš na levo v njegovo delovno sobo, v velik, s knjižnimi omarami in stojali skoraj prenapolnjen prostor, ki izdihuje vzdušje prave znanstvene delavnice. V bližini okna, ki strmi v uradno zunanost učiteljišča, pisalna miza, na njej knjige in rokopisi, ob njej na levi mala premična miza, obložena s knjigami in kartotečnimi škatlami, na desni nizka priročna knjižnica s pomagali, ki jih hipno uporablja pri delu. Za pisalno mizo v ozadju vrata v sosedno sobo, zraven na eni strani omara za kartoteko, na drugi stojalo s knjigami, tik pod oknom podolgovat, zaprt predalnik za rokopise. Ta osrednji, okoli pisalne mize praktično urejeni del sobe izpolnjuje mogočna biblioteka, ki zajema vso steno nasproti vhodu in sega skoraj do okna. Tu so razvrščena znanstvena slavistična dela od protestantske dobe do Prešerna, revije, zbrani spisi slovenskih pisateljev, starejša in sodobna beletrija. Na stenah tu in tam nekaj Jungnickelovih podob živali, pri oknu nad sprejemno mizico z dvema stoloma ob biblioteki slika pokojnega Jakopičevega učenca Skalickega. Njej nasproti ob peči Langusov portret nekega Ljubljanačana v značilni opravi tiste dobe, ob vhodu v sobo nad malo knjižno omaro, ki vsebuje zbrane spise Goetheja, Schillerja, Heineja in Grüna, Jungnickelov pogled na Kotor, na steni ob vhodu v sosednjo sobo Jakčev Napoleonov trg v Ljubljani, na biblioteki dva kipa: Prešernov doprsnik v običajni tovarniški izdelavi in Bernekerjev Trubar.

Ta strogo znanstveni okvir njegove delovne sobe pa oživlja na desni velika sprejemnica z nenavadno širokimi steklenimi vrati, ki pa so skoraj vedno odprta, da seže od pisalne mize skozi okno te sobe pogled na Grad in na hiše okoli Ljubljane. Sredi sobe miza s stoli, ob steni pri vratih v predsobo cauch, nad njim Jakčev portret Kidriča, na nasprotni steni kopija Delarocheovega Napoleona, v desnem kotu stara knjižna omara, ob njej Schmutzerjeva radiranka ravnatelja dunajske dvorne biblioteke Karabačka in nato še vrsta predmetov, ki zaključujejo ta veliki, udobni prostor. Tu Kidrič bere, sprejema obiske, se razgovarja...

Obe sobi kar toneta v tistem prijetnem, negibnem miru, ki budi veselje do dela in sprošča nagnjenje do razmišljanja. Mehka popoldanska svetloba še stopnjuje vzdušje ubranosti in intelektualne razgibanosti.

»Moje zanimanje za literaturo«, pripoveduje Kidrič, »datira že iz zgodnjih gimnazijskih let, ki sem jih preživel v Mariboru. Spominjam se, da je že v nižji šoli vzbudil v meni veselje do branja slovenskih in slovanskih avtorjev prof. Jerovšek, ko mi je nekoč posodil Lermontovljeve pesmi. Še bolj me je priklenil na leposlovje dr. Fran Vidic, ki je postal name pozoren po neki slovenski šolski nalogi. Moje veselje do književnosti je uravnaval z osebnimi nasveti in tudi s pismi. Tako mi je leta 1898., ko sem bil hudo bolan, pisal na dom več ljubeznivih in izpodbudnih pisem. Na mojo žalost je še isto leto odšel na Dunaj za urednika slovenskega državnega zakonika. Toda že to začetno zanimanje zame me je nanj zelo navezalo, saj je ustvarilo med profesorjem in učencem tako razmerje, kakršnega nismo bili vajeni.«

Profesor Kidrič govori počasi, premišljeno, stvarno, skoraj brez strasti. Njegov umerjeni, moško dozoreli obraz z nekam odsotnimi očmi, ki jih je dobro podal Jakac v svojem portretu, razodeva zbranost, resnost, celo samozavest. Med pripovedovanjem se sprehaja po sobi sem in tja, se včasih ustavi ob mizi, ali pa se nasloni ob podboje vrat, obmolkne, kakor da bi v mislih oblikoval stavek, seže sedaj pa sedaj z roko v lase in počasi nadaljuje.

»Vseh avtorjev, ki so me takrat zanimali, bi Vam seveda ne mogel naštet...«

— ...?

»Da, slovenska 'moderna' me je vsekako zelo zanimala; lahko rečem, da sem prebral domala vse, kar je izšlo v teh letih pri nas pomembnega. Prav dobro pa se spominjam, da so bili meni in tudi mojim sošolcem, kolikor so se ukvarjali z literaturo, bližji naturalisti z Govekarjem na čelu kakor pa nekateri simbolisti. Glede zanimanja za našo tedanjo književno produkcijo naj omenim še to, da sem bil že v gimnaziji naročen na »Ljubljanski Zvon«, ki sem ga sproti vestno prebiral. V izvirnikih sem prebiral tudi hrvatska, srbska, ruska in nemška dela.«

— Ali ste se tedaj že v teh letih odločili za študij slavistike?

»Že v gimnaziji mi je bilo jasno, da mi je ta predmet najbližji in da se mu bom tudi na univerzi posvetil. Na Dunaj sem prišel s trdnim namenom, da se vpišem na filozofsko fakulteto. Toda senatni predsednik dr. Ploj, na katerega sem se obrnil pri iskanju sredstev za nasvet, me je pregovoril, naj se vpišem na jus, češ da bo tam lažje kaj storil zame. Tako sem prvi semester res obiskoval juridična predavanja in opravil tudi potrebne kolokvije, nato pa sem se vrnil k svoji stari ljubezni.«

— Kakšno pa je bilo znanstveno vzdušje na slavistiki?

»Dunajski slavistični seminar je bil v pravem pomenu besede splošno slovanski, saj so se tu zbirali slušatelji od vseh strani in vsak je prinesel s seboj kos svoje domovine. V seminarju se je seveda vsak najraje ukvarjal s svojim narodnim predmetom, a Jagić ni trpel prezgodnje in preozke specializacije. Današnji ljubljanski slavisti bi debelo pogledali, če bi imeli profesorji za nekaj samo po sebi umljivega, da morajo pasivno obvladati vse slovanske jezike in obenem poznati seveda tudi vse slovanske literature. Že takoj prvi teden po prihodu na slavistiko sem na primer dobil v obravnavo za seminarski referat izdajo ruskih bylin, ki jo je oskrbel Rybnikov.«

— ...?

»Tudi moja tedanja prijateljstva so bila seveda precej splošno slovanska. Med moje ožje znance so spadali: češki literarni zgodovinar Hýsek, ukrajinski etnograf Zenon Kuzelja, Hrvatje Fancev, Ribarić in Nagy, Srbi Vlad. Čorović, Julka Gjorgjević-Hlapec, Vaso Glušac in še nekateri drugi.«

— V znanstvenem pogledu je bila dunajska slavistika kajpada še docela filološko usmerjena?

»Jagić je bil polnokrven filolog in mu je bila literarna zgodovina dejansko tuja, dasi je umel pri predavanjih in v seminarju prijetno kramljati na primer o stari hrvatski in ruski književnosti ali o Puškinu. V svojem področju je bil vsekako mojster, ki je znal slušatelje pritegniti in jih tudi prikleniti na svoj predmet. Mnogi ruski, poljski in bolgarski študentje so prihajali na dunajsko slavistiko pač samo zaradi Jagića... Pod njegovim vodstvom sem se takrat zlasti ukvarjal z glagolizmom in v tem okviru je tudi nastala moja disertacija »Revision der glagolitischen Kirchenbücher« leta 1906. Zaradi stikov s temi problemi sem doživel tudi prijetno presenečenje. Na nekem hrvatskem protestnem zborovanju glede cerkvenega glagolizma sem bil namreč na predlog hrvatskega tovariša izbran za predsednika.«

— Vaša literarnozgodovinska metoda je seveda zorela izven Jagićevega seminarja.

»Vsekako. Z novimi historičnimi vidiki sem se sicer seznanil že zgodaj, a sem jih postopoma poglobljal s študijem Taina, Pypina, Schererja in nekaterih drugih literarnih zgodovinarjev. Slej ko prej pa mi je bilo že tedaj jasno, da ne sme raziskovalec slovenske literature slepo prevzemati tujih

metod, pač pa da jih mora sam dognati in izdelati na osnovi posebnosti in potreb svojega predmeta. Temu prepričanju sem ostal zvest vse do danes.«

— Vaši takratni življenjski načrti...?

»Ob promociji sem bil že drugo leto bibliotekar slovanskega seminarja in Jagičev domači knjižničar ter ostal to še poldrugo leto. Trdno sem namreč upal, da se mi ne bo treba posvetiti gimnazijski službi. Zato se tudi nisem pripravljajal za profesorski izpit. Ko me je proti koncu leta 1907. opozoril dr. Prijatelj, da iščejo v dvorni biblioteki ob njem in dr. Vondráku še tretjega slavista, sem takoj zaprosil za to mesto. Ker se je zame zavzel tudi prof. Jagić, je bila moja prošnja ugodno rešena. V začetku 1908. leta sem že nastopil svojo novo službo. — V biblioteki je bilo izredno prijetno vzdušje. S tovarišem Prijateljem sva vedno živela v popolnem soglasju, nikoli ni prišlo med nama do kakršnega koli si že bodi nesporazumljenja. Najino načelo je bilo, storiti za biblioteko toliko, kolikor so zmogli najpridnejši med nami, in kljub temu nama je še vedno ostalo na dan najmanj po dve uri časa za svoje osebno delo. Kakor veste, sva si s Prijateljem že tu razdelila območji najinega raziskovanja tako, da se je on specializiral na novejšo slovensko literaturo od leta 1848. dalje, jaz pa na starejšo. Ta razdelitev je kasneje obveljala tudi na ljubljanski univerzi.«

— Leta 1914., če se ne motim, ste odšli v Rusijo na študijsko potovanje. Gotovo ste tam nabrali mnogo zanimivih doživetij in dragocenih spoznanj.

»Avstrijska štipendija za specializacijo v Rusiji je bila namenjena tistim slavistom, ki so se pripravljali za slovensko univerzo v Ljubljani. Zanj sem prosil proti koncu leta 1913. in jo na priporočilo dunajske filozofske fakultete in njenega referenta prof. Jagića tudi prejel za naslednje leto. V Rusijo sem odšel z velikimi upi in z močno željo po znanstveni izpopolnitvi. Toda nisem imel prave sreče: literarni zgodovinarji so bili iz Moskve, ki me je priklepala radi jezika, slučajno odsotni, a komaj sem se v Moskvi dobro udomačil, se je izvršil sarajevski atentat, ki je prekrižal mnogo mojih načrtov. Kljub temu pa sem tako v Moskvi kakor v Petrogradu spoznal marsikaj važnega, kar mi je v nemali meri razjasnilo tedanje ruske razmere. Predvsem me je presenetila izredna zastrašenost intelektualcev pred vohuni. Pri nekaterih se je ta bojazen pred denunciacijami, ki se mi je zdela nerazumljiva, stopnjevala naravnost do boleznosti. Profesor Ščepkin, s katerim sem največ občeval, se na primer ni upal z menoj govoriti pri odprtem oknu. Ko sva se nekoč namenila na kratko veslanje po reki Moskvi, je prej skrbno pregledal ves čoln in se celo sklonil pod njega, da bi videl, če se ni morda kdo tam skril. Drugo dejstvo, ki sem ga odkril, pa se mi je zdelo še pomembnejše. Po opazovanju kmetских in delavskih razmer in po izjavah, ki sem jih mimogrede nabral med akademskimi in oficirskimi krogi, sem namreč bolj in bolj prihajal do prepričanja, da mora priti v Rusiji ob prvi novi priliki do revolucije. Ko sem po povratku na Dunaju javno izrazil to svoje

mnenje v slovenski družbi, sem imel vtis, da bi me nekateri najraje kamenjali.«

— Ko ste se vrnili iz Rusije...?

»Ko sem se vrnil iz Rusije, sem nadaljeval s svojim delom v dvorni biblioteki, obenem pa sem poučeval ruski jezik na zavodu za vzhodne jezike. To zelo važno mesto, ki me je med svetovno vojno osvobodilo od vojaščine, sem zasedel za dr. Prijateljem. On je namreč prevzel po odhodu dr. Nahtigala na univerzo v Gradec njegove ruske kurze na eksportni akademiji.«

— Na Dunaju ste v prvih letih gotovo občevali tudi z nekaterimi našimi pisatelji.

»Osebnostne stike sem imel z Župančičem, Cankarjem, Vido Jerajevo, Ljudmilo Poljančevo in drugimi. Iz občevanja z Župančičem mi je še prav dobro v spominu razgovor v Kajfeževi dalmatinski kleti na Dunaju, kjer mi je ob svoji značilni gestikulaciji razlagal, koliko verzov bi lahko 'sfabriciral', če mu ne bi šlo za umetnost. Pri tej priliki se je tudi duhovito potolažil zaradi petih goldinarjev, ki jih je bil izgubil pri kvartanju, češ da je prav za prav pet goldinarjev priigral, ker bi jih lahko izgubil deset. — V Cankarjevi družbi sem bil, če se ne motim, dvakrat ali trikrat, dovolj, da sem se lahko prepričal, kako previden mora biti človek z njegovimi izjavami, ki so bile pogosto samo posledica opozicionalnega odpora do vsakega tujega mnenja. Zato si ne bi upal jaz izvajati iz njegovih izjav na primer o lastnem katoličanstvu tako dalekosežnih zaključkov, kakor se to večkrat dogaja. Zanimalo Vas bo morda tudi, da je Cankarjeva dunajska nevesta še dolga leta po njegovem odhodu redno prihajala v našo kegljaško družbo, h kateri sta spadala tudi dr. Prijatelj in Vida Jerajeva, in da je bila srečna, če ji je kdo kaj povedal o njem. To je bila tista dama, pri kateri je pozneje neki slovenski visokošolec baje kupil Cankarjeva pisma.«

— Kako pa se je v teh letih oblikoval vaš program glede slovenske literarne zgodovine?

»Že na univerzi sem si napravil točen pregled problemov, ki so me silili k obravnavanju. Najprej sem si seveda hotel priti na jasno glede načelnih vprašanj o periodizaciji raznih obdobj in o možnosti njihove idejne opredelitve. To me je privedlo do razmišljanja o kriterijih za presojo in ovrednotenje srednjeveškega pismenstva, reformacije, protireformacije, preroda in Prešernove dobe. V nekaterih razpravah sem že takrat načel nekaj teh vprašanj, v celoti pa sem jih obdelal kasneje v svoji 'Zgodovini'. V nemali meri pa me je v teh letih pritegovalo tudi raziskovanje gradiva za določitev našega literarnega razvoja. Prav kmalu sem namreč spoznal, da ni mogoče izvajati zaključnih sklepov brez trdne in zanesljive dokumentacije. In te seveda tedaj še ni bilo, niti ni bila vsa kritično tako preiskana, da bi lahko na njej gradil. Zato sem začel najprej s sistematičnim proučevanjem prvih virov in arhivalnega gradiva, kolikor mi je bilo na Dunaju dostopno, kar

sem kasneje v Ljubljani dopolnil z novimi odkritji in najdbami. Bolj in bolj mi je danes jasno, da je bilo potrebno to zamudno in naporno delo, kajti le po tej poti se dá priti do sinteze.«

— Vaš znanstveni načrt se odtlej pač ni bistveno spremenil...?

»Ne! Lahko rečem, da sem na prvotnih spoznanjih gradil dalje, dasi sem jih polagoma izpopolnjeval s pritegovanjem novih momentov. Predvsem sem si v Ljubljani prišel na jasno glede opredelitve in klasifikacije posameznih dob naše starejše literature. Tako sem ugotovil, da se je treba pri obdobjih zgolj cerkvene književnosti vprašati, v koliki meri so izčrpala kali za gojitev narodne jezikovne književnosti, ki so tičale v njihovi religiozni ideologiji sami, medtem ko sem uvidel, da gre pri prerodu za linijo pritegovanja posvetnih panog v slovensko slovstveno obdelavo. V Ljubljani sem razen tega začel s sistematičnim iskanjem arhivalnega gradiva po naših javnih in zasebnih hraniliščih, kar me je privedlo do presenetljivega spoznanja, da so prejšnji obdelovalci starejše književnosti iz večine zanemarjali prav te izredno važne vire. Tako so na primer ostale neopažene sestavine Herbersteinove, Zoisove, Vodnikove, Kumerdejeve in Japljeve biblioteke, da ne omenim mnogih drugih, razni deli Paglovčeve, Pohlinove, Zoisove in Vodnikove ostaline. Smoletovi akti, Prešernove prošnje za advokaturo, nekateri cenzurni dokumenti, priče o študijski dobi cele vrste ljudi, testamenti, rokopisi in vse polno drugega. Prav ta obilica novega gradiva je povzročila, da je moja ‚Zgodovina‘ na mnogih straneh preobložena.«

— Glede kompozicijskih vidikov zapažam v Vaši ‚Zgodovini‘ med prvim zvezkom in ostalimi več razlik, ki so vsekako nastale med delom. Vaša zasnova celote je seveda sedaj definitivna?

»Pri izdelavi tako obsežnega teksta, kakor je moja ‚Zgodovina‘, ki je izhajala kar celih deset let, so se polagoma med izvedbo pojavljali novi problemi, nove osvetljave in nove kompozicijske zamisli, ki jih je bilo treba upoštevati. Kljub tem razumljivim spremembam pa je ostal moj prvotni načrt v bistvu neizpremenjen. Glede celote mislim danes tole: kar se tiče razporedbe snovi in razvrstitve problemov ne bi zadnjih poglavij svoje ‚Zgodovine‘ kdo ve kaj predrugačil, pač pa bi prva uredil po teh. Sploh bi me veselilo prirediti novo izdajo, v kateri bi odpadlo marsikaj, kar sem moral sprejeti v prvo kot dokumentacijo in kar jo pač preobremenjuje. Želel bi tudi, da bi mi strokovna kritika pomagala pri tem delu s stvarnimi opozorili in opombami, ki bi jih lahko upošteval.«

— Namigavanja v zvezi med svetovnim nazorom in Vašo metodo?

»Od svetovnega nazora si nisem nikoli dal diktirati nobene sodbe o zgodovinskem dogajanju. Sovražim postopek, ki napiše najprej vsoto, napravi črto in potem šele išče komponent in dokazov. Seveda upoštevam tudi jaz ekonomsko ozadje, toda zgodovinskega dogajanja ne razlagam v tem smislu,

da bi vse in vsaka posameznost morala biti neposredni odmev ekonomskih prilik. Zavedam se važnosti osebne iniciative, importa in zlasti še odpora, reakcije na ostarelo stanje. Pozitivističen odnos do gradiva pa ima in mora imeti vsak resen znanstvenik.«

— ... Prešeren?

»Svojo knjigo o Prešernu, našem največjem geniju, sem zasnoval tako, da sem se v njej lahko dotaknil vsega, kar spada v njegovo telesno in duševno biografijo. Pri tem mi seveda ni šlo samo za njegovo fiziološko življenje, ampak tudi za genezo in biografijo njegove pesmi, stila, svetovnega nazora, miselnosti, obzorja, skratka vsega, kar mi osvetljuje Prešernovo umetniško poslanstvo. Vsaka pesem je tu obrazložena po postanku, vsebini, formi in ideji v tesni zvezi z njenim ustvarjalcem. Zato ne bom pisal k Prešernovim poezijam posebnega komentarja. Indeks, ki je zelo potreben, bo vseboval tudi tisto, česar v tekstu nisem mogel upoštevati. Edino eno vprašanje sem moral pustiti nerešeno, in sicer vprašanje, kje je vzrok Prešernove genialnosti. Tega mi ne more razložiti nobeno ekonomsko stanje, pa tudi ne še tako duhovita abstraktna teorija. Slutiti moremo le, kaj razvoj genija pospešuje ali ovira...«

— V zvezi s Prešernom me zanima Vaš odnos do našega biografskega romana.

»Avtorji takih romansiranih biografij, kakršne pišejo Strachey, Maurois, Stone, Stefan Zweig, mlada Curie in nekateri drugi, ne upoštevajo le dotlej znanstveno ugotovljenega gradiva, ampak tudi sami zbirajo nova biografska dejstva in jih skrbno uporabljajo. Zato prebira rad njihova dela tudi kritično prefinjeni bralec. Kakšni biografiji sta blizu Vaštetova in Slodnjak, ali stari, preživeli romantično-fabulistični, ki dela z ugotovljeno snovjo skrajno svojevoljno, ali moderni realistično-objektivni, ki se nikjer zavestno ne odmika od neizpodbitnih dejstev, dasi jih skuša sedaj bolj sedaj manj svobodno oživljati, mislim, ni težko določiti.«

— Kako sodite o nalogah bodoče slovenske literarne zgodovine?

»Tudi dobe, ki so že obravnavane, bodo nudile mladim generacijam še dovolj dela. Študij zgodovine narodne pesmi, ki ga v zadnjem času tako uspešno goji prof. Grafenauer, je šele v začetku. Glede genetične zveze prvih slovenskih tekstov bo treba še marsikaj razjasniti. Mnogo protestantskih tekstov še čaka raziskovalca, ki bo določil njihove vire in sestavine. Tudi študij katoliške duhovne pesmi nas še ni privedel do zadovoljive jasnosti. V fiziognomiji preroditeljev še manjka vse premnogo črt, kar je deloma v zvezi z nedostajanjem korespondence. Ves potek naše literarne tradicije bo treba še določneje in jasneje povezati na eni strani z gospodarskim in političnim ozadjem, na drugi strani pa s stilnim razvojem likovne in glasbene umetnosti na naših tleh. Z velikim zanimanjem spremljam delo

za formalno in stilno analizo slovenske poezije v seminarju za novejšo slovensko literarno zgodovino in želim, da se v to raziskovanje pritegne tudi Prešeren. Kako daleč smo še od moderne slovenske poetike in od priprav za slovenski literarnozgodovinski realni leksikon! Povsod pa: stremljenje po še nazornejši sintezi.«

— In vaši načrti?

»Predvsem moram poravnati svoje literarne dolgove, in sicer: dokončati prispevke za novi zvezek ‚Slovenskega biografskega leksikona‘, pripraviti drugi zvezek Zoisove korespondence od 1809—1819, dovršiti tretjo knjigo ‚Prešerna‘ in napisati ‚Zgodovino slovenskega slovstva 1819—1848‘ za Slovensko matico. Vse pa je odvisno od časa in volje.«

— Kaj pa končno Vaše sodelovanje pri ‚Ljubljanskem Zvonu‘?

»Brez ‚Ljubljanskega Zvona‘ že zaradi tega ne bi mogel izhajati, ker je izmed vseh slovenskih revij največ pisal o Prešernu. Sam sem že trideset let njegov sodelavec in v njem sem tudi objavil večino svojih študij iz prešernoslovja. Zato ne morem razumeti, zakaj se zdi nekaterim moje sodelovanje pri tej reviji čudno. Glede sebe moram pač naglasiti še to, da odgovarjam vedno samo za svojo vsebino in ne za vsako drugo. Spričo našega števila in našega položaja se mi pa zdijo poskusi poedincev kot celih skupin, izločiti našo najstarejšo revijo iz narodne celote, naravnost nepremišljeni. Sicer se pa tudi sprašujem, kakšna pridobitev bi bila za slovensko kulturo, če bi ubili ‚Ljubljanski Zvon‘, in to še v času, ko pušča založnica uredniku in sodelavcem vsaj toliko svobode, kolikor jo imajo pri drugih listih.«

ŠLA SI

IGO GRUDEN

*Šla si in od tvojega objema
se ves svet mi zdel je očarljiv,
človek več noben pred drugim kriv,
le zato z menoj vred živ,
da bi srečen z nama bil obema.*

*Čar telesa tvojega je v meni,
vsak tvoj gib in dih, tvoj vonj in glas
kot spomin na nežnost tvojih las:
koder hodiš, ti ves čas
srečen mož sledim ljubeči ženi.*